

Dagur íslenskrar tungu

KYNNINGARBLAÐ

MIÐVIKUDAGUR 16. nóvember 2022

Trúi á styrk íslenskunnar

Guðrún Nordal, prófessor í íslensku við Háskóla Íslands og forstöðumaður Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, segir að það sé markmið dags íslenskrar tungu að vekja athygli á málefnum íslenskunnar í víðum skilningi og þakka fyrir það sem vel er gert. **2**

Guðrún Nordal segir að dagur íslenskrar tungu sé einn af hátíðisdögum ársins á stofnuninni.

elin@frettabladid.is

Guðrún segir að Árnastofnun sé nú að undirbúa flutninga í nýtt Hús íslenskunnar og það séu algjör forréttindi að fá að leggja grunn að starfi á nýjum stað, sameina starfsemi stofnunarinnar sem er nú á þremur stöðum, opna handritasýningu og efla miðlunarstarf. „Við erum í raun að búa til nýja stofnun, setja allt okkar starf í nýtt samhengi, ekki aðeins hér innanlands, heldur verður húsið sýnileg miðstöð íslenskunnar og íslenskra fræða í alþjóðlegu samhengi. Og þá opnast alveg ný tækifæri. Það eru því mjög spennandi tímar fram undan og við erum þakklát fyrir þá framsýni sem felst í þessari nýju byggingu,“ segir hún.

Guðrún bætir við að á þessum degi íslenskrar tungu þyki henni alltaf sérstaklega vænt um verðlaun Jónasar Hallgrímssonar sem veitt eru til þeirra sem hafa unnið íslenskunni sérstakt gagn, en einnig um viðurkenningar sem hafa verið veittar til einstaklinga, félagasamtaka og hópa í samfélaginu sem hafa vakið sérstaka eftirtekt. „Svo er þetta afmælisdagur Jónasar Hallgrímssonar og það þykir öllum vænt um að tengjast nafni hans, ljóðum og minningu. Það er gaman að nú í haust kom einmitt út bók þar sem fjallað er svo skemmtilega um orðsmíði hans,“ segir hún.

Eftirvænting fyrir deginum

„Þessi dagur er einn af hátíðisdögum ársins á stofnuninni. Við komum að því að skipuleggja daginn með ráðuneytinu og það er alltaf eftirvænting í kringum hann. Í þetta skipti er eiginlega öll vikan lögð undir, og hófst með málþingi forsætisráðherra um íslenska tungu á mánudaginn. Ég fagna mjög stofnun ráðherranefndar um íslenska tungu og vænti mikils af henni. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum mun gera allt sem í hennar valdi stendur til að styðja við hin brýnu verkefni sem fram undan eru. Í gær fögnuðum við líka 25 ára afmæli Íðorðabankans, sem geymir orðasöfn meira en 60 orðanefnda sem starfa um allt samfélagið. Sú nýsköpun er mjög í anda Jónasar, þar sem nýsmíði og hugkvæmni er þar höfð í hávegum. Allan nóvember höfum við verið með innslog á samfélagsmiðlum úr orðasöfnunum. Það má fletta upp í Íðorðabankanum með því að fara inn á malid.is.“

Efla þarf kennslu í íslensku

Guðrún segist vera bjartsýn að eðlisfari þegar hún er spurð hvort íslensk tunga sé í hættu og hvort hún hafi áhyggjur af málinu. „Ég trúi á styrk íslenskunnar, en myndi orða það svo að ég hef áhyggjur ef ekki verður hægt að nota íslensku alls staðar og við erum komin á þann stað núna. Íslenskan er þjóðtunga okkar og á að vera í fyrsta sæti. Við finnum greinilega fyrir auknum áhyggjum í samfélaginu yfir stöðu íslenskunnar og nauðsyn þess að hún sé notuð alls staðar, og að þau sem hingað flytja til lengri eða skemmri dvalar fái tækifæri til að öðlast færni í málinu. Það er algjört lykilatriði að við eflum kennslu í íslensku sem öðru máli, og það verður ekki aðeins gert með því að auðvelda aðgengi að kennslu í íslensku og setja meira fé í þann málaflokk, sem er algjörlega nauðsynlegt, heldur verðum við öll sem tölum málið að styðja þau sem eru að læra íslenskuna, tala við þau og hvetja áfram – og muna að við sjálf tölum ekki aðrar tungur fullkomlega eða hreimlaust,“ svarar hún og bætir við:

„En að sama skapi þurfa vinnuveitendur að gera erlendu starfsfólki kleift að læra málið, allavegana upp að því að marki

Undirbúningur flutnings í nýtt Hús íslenskunnar er hafinn og Guðrún hlakkar til. Hún segir að það séu forréttindi að fá að leggja grunn að starfi á nýjum stað, sameina starfsemi stofnunarinnar sem er nú á þremur stöðum, opna handritasýningu og efla miðlunarstarf.

FRÉTTABLAÐIÐ/EYÞÓR

Það er algjört lykilatriði að við eflum kennslu í íslensku sem öðru máli, og það verður ekki aðeins gert með því að auðvelda aðgengi að kennslu í íslensku og setja meira fé í þann málaflokk, sem er algjörlega nauðsynlegt, heldur verðum við öll sem tölum málið að styðja þau sem eru að læra íslenskuna, tala við þau og hvetja áfram.

að læra einfaldar setningar ef störfin krefjast samskipta. Nokkur fyrirtæki eru að ganga á undan með góðu fordæmi og tryggja íslenskukennslu í vinnutíma. Við stöndum líka frammi fyrir þeirri staðreynd að enskan tekur sér æ stærra rými í málheimi þeirra sem yngri eru – og jafnvel fullorðinna líka – sem mun jafnvel breyta þeirri tungu sem við sem eldri eru ólumst upp við. Hvað þýða þessar breytingar? Við verðum líka að hlusta á raddir unglinganna, hvað vilja þau? Þau vilja nefnilega tala íslensku. Það var mjög áhugavert að heyra ákall unglinga í Haga-skóla á málþingi forsætisráðherra um að það vanti afþreyingarefni og hreinlega aðgengi að íslenskum bókum, ekki aðeins prentuðum bókum, heldur rafbókum og hljóðbókum á sem ódýrasta hátt, jafnvel ókeypis. Ef við viljum að þau lesi og þroski málkennd sína þá blasir við að aðgengið að efni á íslensku verður að vera ríkulegt og gott, annars leita þau eðlilega í efni á öðrum tungumálum. Þau auka orðaforðann með því að lesa bækur og einnig að leika sér með

tungumálið, og því ættum við líka að búa til stórt pláss fyrir skapandi skrif í skólum eins og bent var á á þinginu.“

Miklar breytingar á næsta ári

Guðrún tók við stöðu sem forstöðumaður Árnastofnunar árið 2009. „Tíminn hefur sannarlega flogið því að þetta er einstaklega gefandi og skemmtilegt starf. Ári áður en ég kom til starfa hafði verið haldin samkeppni um nýtt hús, og síðan kom hrúnið. Sem betur fer var ákveðið að halda áfram með hönnun byggingarinnar, en hún tafaðist miklu lengur en mig hefði grunað á þeim tímapunkti. En nú sjáum við fram á flutning á næsta ári, sem mun ekki aðeins gerbreyta starfi stofnunarinnar og íslenskudeildar Háskóla Íslands, sem mun einnig flytja í húsið, heldur fáum við tækifæri til að stórefla miðlun og almenningur fær einnig miklu greiðari aðgang að söfnunum,“ segir hún.

Þegar Guðrún er spurð hvort eitthvað komi á óvart í starfi hennar hjá svo rótgróinni stofnun, svarar hún: „Kjarnastarf okkar

felst í rannsóknum og nýsköpun þekkingar, og þá koma niðurstöður alltaf á óvart. Það er alltaf eitthvað nýtt að gerast. Það hefur verið ótrúlega spennandi að fylgjast með rannsóknarstarfi stofnunarinnar og eflingu gagna-grunna okkar sem tengjast ekki síst íslensku máli sem við miðlum nú í gáttinni málið.is. Við höfum einnig stóreflt miðlun á handrita- og þjóðfræðisafni. Viðfangsefnin spanna vítt svið íslenskra fræða, allt frá handritunum, sem eru á varðveisluskrá UNESCO sem leggur sérstakar skyldur á herðar okkur Íslendingum að miðla þeim, og bókmenntum okkar frá þeim elstu til seinni alda, þjóðfræða, nafnfræði og alls þess sem snertir íslenska tungu.“

Hreifst af miðaldabókmenntum

„Orðabók Háskólans, sem var ein þeirra fimm stofnana á sviði íslenskra fræða sem sameinuðust í nýrri stofnun árið 2006, var frumkvöðull hér á landi í máltekni, og við höfum alla tíð lagt mikla áherslu á þróun málæknitóla. Það var gríðarlega stór áfangi þegar ráðist var loksins í undirbúning málækniaætlunar árið 2016, og hefur gríðarlegur árangur náðst á síðustu árum í samstarfi milli stofnana, háskóla og fyrir-tækja.

Risamálheildin sem er ein af grundvallartólum íslenskrar máltekni og gervigreindar hefur til dæmis vaxið með undraverðum hraða og ný gerð var opnuð fyrir nokkrum dögum sem geymir 2,4 milljarða lesorða og er miðlað í opnum aðgangi eins og öðrum málækniafurðum á clarin.is, sem er í umsjón Árnastofnunar. Og nú biðum við spennt eftir að taka til hendinni í þeirri næstu.“

Varst þú alltaf ákveðin í að læra íslensk fræði?

„Ég hafði mikinn áhuga á íslensku og íslenskum bókmenntum í skóla og las alltaf mikið, en í menntaskóla stefndi ég reyndar á læknisfræði. En svo snerist ég á síðasta ári í menntaskóla og ákvað að fylgja hjartanu. Bókmenntir snerta djúpan streng í sjálfri mér: og þar vildi ég vera. Ég hélt að ég myndi einbeita mér að nútíma-bókmenntum, en svo hreifst ég æ meir af miðaldabókmenntunum og hef helgað mig kennslu og rannsóknum á þeim.

Ég reyni sjálf að fylgjast með nýjum bókmenntum, íslenskum og erlendum, eins og ég get, en ég hef líka mikinn áhuga á menningar- og sagnfræði og rannsóknum á þeim miklu samfélagsbreytingum sem við lifum. Ég skrifaði bókina Skiptidaga fyrir nokkrum árum þar sem ég reyndi að setja sögu okkar og bókmenntir í samhengi við samtímann, rekja þræðina sem tengja okkur saman, og tengja líka við þær áskoranir sem við lifum í dag,“ greinir Guðrún frá en hún hefur jafnframt mikla reynslu af menningu og listum og hefur komið víða við.

„Já, ég hef bæði starfað á sviði menningarinnar, en umfram allt á sviði vísinda. Ég var um níu ára skeið formaður vísindanefndar Vísinda- og tækniráðs og formaður stjórnar Rannsóknasjóðs og ég hafði unun af því að vinna að framgangi rannsókna og nýsköpunar og vinna að framtíðarstefnumótun fyrir landið, og kynnst um leið því þróttmikla starfi sem unnið er hér á landi, en ekki síður þeim tækifærum sem felast í alþjóðlegu samstarfi.

Við megum alls ekki skera fjárfestingu í rannsóknum né listum við nögl, því að við fáum þær fjárfestingar margfalt til baka eins og dæmin sanna, ekki aðeins fjárhagslega heldur í öllu tilliti,“ segir Guðrún og hlakkar til þegar Hús íslenskunnar verður opnað. ■

Skúli, Ragnhildur og Ægir Þór óska öllum til hamingju með dag íslenskrar tungu.

FRÉTTABLAÐIÐ/EYÐÓR

Það er hlutverk Rannís að treysta stoðir íslensks samfélags með stuðningi við rannsóknir, nýsköpun, menntun og menningu. Starfsemi Rannís er viðamikil og kemur inn á marga ólíka þræði sem saman mynda íslenskt samfélag.

Einn þessara þráða er íslensk tunga sem er örjufanlegur hluti af menningu þjóðarinnar. Íslenskan, bæði gömul og ný, er rannsókuð af fræðafólki og stofnunum, hún er hvort tveggja partur af nýsköpun á Íslandi og viðfangsefni nýsköpunar. Hún er viðfangsefni menntunar þeirra sem hana vilja tala og um leið eitt stærsta verkfærið til menntunar í íslensku samfélagi.

Þó nokkrir sjóðir, sem eru í umsýslu Rannís, hafa það að markmiði að styðja við íslenska tungu með beinum og óbeinum hætti.

Markáætlun í tungu og tækni

„Hlutverk Markáætlunar í tungu og tækni er annars vegar að vernda og efla íslenska tungu, og hins vegar að auðvelda nýtingu nýrrar samskiptatækni í íslensku samfélagi, til hagsbótar almenningi, stofnunum og fyrirtækjum,“ segir Ágír Þór Þórsson, sérfræðingur á rannsókn- og nýsköpunarsviði Rannís.

Markáætlun í tungu og tækni er opinn samkeppnissjóður þar sem háskólar, stofnanir og fyrirtæki geta sótt um styrki fyrir rannsóknir og nýsköpun á sviði málækni sem ætluð er til eflingar íslenskunnar í stafrænni upp-lysingatækni og notkun hennar á þeim vettvangi.

„Í þessu samhengi erum við að tala um tækni á borð við vélþýðingar á texta eða tali frá erlendu tungumáli yfir á íslensku og öfugt, talgreiningu þar sem til dæmis tæki á borð við snjallsíma geta breytt talaðri íslensku yfir í texta eða talgervir þar sem texta er breytt í tal,“ segir Ægir.

Víðtækur stuðningur við íslenska tungu í gegnum Rannís

„Á gildistíma áætlunarinnar er gert ráð fyrir að úthluta alls um 540 milljónum króna til máltækni- tengdra verkefna og rannsóknna. Heildarfjárhæðin skiptist niður á samtals 18 verkefni til eflingar á íslensku í stafrænni upplýsinga- tækni, þar af eru sjö ný verkefni sem fá úthlutað á þessu ári og með þeim er búið að ráðstafa öllu fjármagni markáætlunarinnar.“

Stuðningur við útgáfu bóka á íslensku

Rannís hefur umsjón með sjóði um stuðning við útgáfu bóka á íslensku. Ægir segir að markmiðið sé að efla útgáfu bóka á íslensku með því að veita bókauitgefendum tímabundinn stuðning í formi endurgreiðslu á hluta kostnaðar sem fellur til við bókauitgáfu.

Stuðningur við útgáfu bóka á íslensku hófst árið 2019 og fram til ársloka 2021 hafa um 850 milljónir verið endurgreiddar til útgefanda, þar af voru á síðasta ári endurgreiddar 374 milljónir til útgefanda íslenskra bóka. Fjölmennasti bóka-flokkurinn sem naut stuðnings á síðasta ári var barna- og unglingabækur eða rétt rúmlega 30%. Flestar þeirra bóka voru í prentaðri útgáfu.

„Þessa ber að geta að lögin sem gilda um þennan stuðning, gilda til loka ársins 2023 og því ákveðin hvatning til þeirra sem hyggjast gefa út íslenska bók á næstunni að gera það tímanlega og stuðla þannig að vexti í flóru íslenskra bókmennta,“ upplýsir Ægir.

Íslenskukennsla fyrir útlendinga

fyrir útlendinga. Markmiðið með þessum styrkjum er að gefa öllum sem búsettir eru hér á landi og skráðir eru með lögheimili í þjóðskrá, tækifæri á að öðlast nauðsynlega færni í íslensku til að þeir geti orðið virkir samfélagsþegnar á Íslandi að sögn Skúla Leifssonar, sérfræðings á mennta- og menningarsviði Rannís.

„Árleg úthlutun, í núverandi mynd, hefur farið fram frá árinu 2016, auk þess sem úthlutað var aukalega fyrir seinni helming ársins 2021 og fyrri helming ársins 2022. Frá 2016 hefur um 990 milljónum verið úthlutað til viðurkenndra framhaldsfræðsluaðila sem sjá um íslenskukennslu fyrir útlendinga. Á þeim tíma sem er liðinn hafa rúmlega 37 þúsund einstaklingar, sem búsettir eru víðs vegar um landið, lært íslensku hjá viðurkenndum aðilum,“ segir Skúli.

„Þessi sjóður heyrir undir félags- og vinnumarkaðsráðuneytið en við hjá Rannís önnumst umsýslu sjóðsins og afgreiðslu umsókna fyrir ráðuneytið.“

Tónlistarsjóður

Tónlistarsjóður er styrktarsjóður í umsjá Rannís og hefur það hlutverk að efla íslenska tónlist og stuðla að kynningu á íslenskum tónlistarmönnum og tónsköpun þeirra, bæði hér á landi og erlendis. Ragnhildur Zoëga, sérfræðingur á mennta- og menningar sviði Rannís, segir að styrkhæf verkefni geti til dæmis verið viðburðir, stakir tónleikar eða tónleikaraddir innanlands eða kynningar og markaðssetning á íslsku tónlistarfólki á erlendri grundu.

„Þó ekki sé skilyrði fyrir því að styrkhæf verkefni séu flutt eða fari fram á íslensku er mikill fjöldi styrktara verkefna og kynninga á íslensku, sérstaklega hér innan landsteinanna og má því segja að fyrir vikið styðji sjóðurinn óbeint við íslenska tungu,“ segir Ragnhildur.

„Tónlistarsjóður hefur frá árinu 2013 úthlutað styrkjum til tæplega 1.100 tónlistartengdra verkefna og heildarupphæð styrkja nemur um 511 milljónum króna.“

Hljóðritasjóður

Annar sjóður í umsjá Rannís er Hljóðritasjóður en hlutverk hans er að efla íslenska hljóðrita-gerð í tónlist með fjárhagslegum stuðningi við útgáfu hljóðrita.

„Hér er því ekki um að ræða stuðning við viðburði eða kynningar- og markaðsmál íslenskrar tónlistar heldur stuðning við útgáfu á íslenski tónlist hvort sem hún er sungin á íslensku eða öðru tungumáli,“ segir Ragnhildur.

„Líkt og með tónlistarsjóð þá er ekki skilyrði fyrir því að styrkhæf verkefni séu gefin út á íslensku en þó þer að nefna að fjöldi styrktra verkefna, sem gefin eru út á íslenskri tungu, er umtalsverður og stuðla þau verkefni tvímælalaust að eflingu íslenskunnar í menningu og listum.“

Ragnhildur útskýrir að Hljóð-
ritasjóður styrki aðeins verkefni til
hljóðritunar á nýrri íslenski tón-
list en veiti ekki framhaldsstyrki
til hljóðritunarverkefna sem þegar
hafa verið styrkt af sjóðnum eða
áður styrkt af Tónlistarsjóði.

Hljóðritasjóður hefur frá árinu 2016 úthlutað styrkjum til rúm-

**“Hlutverk mark-
áætlunar í tungu og
tækni er annars vegar að
vernda og efla íslenska
tungu, og hins vegar að
auðvelda nýtingu nýrrar
samskiptatækni í
íslensku samfélagi.**

Ægir Þór Þórsson

lega 650 útgáfuverkefna og nemur heildarupphæð styrkja um 213 milljónum króna. Báðir sjóðirnir heyra undir menningar- og viðskiptaráðuneytið og úthlutað er tvisvar á ári úr hvorum sjóði.

Barnamenningarsjóður

„Síðast en ekki síst ber að nefna Barnamenningarsjóð en styrkveitingar úr honum hófust árið 2019 og nær ætíð sjóðsins til ársins 2023. Sjóðurinn er opinbert átakswerkefni og gert er ráð fyrir að stuðningurinn skjóti styrkari stóðum undir fjölbreytt menningarstarf í þágu barna og ungmennta til framtíðar,“ segir Ragnhildur.

„Verkefnin sem sjóðurinn hefur styrkt frá árinu 2019 eru gríðarlega fjölbreytt og innan þess hóps eru fjölmörg verkefni sem tengast íslenskrí tungu. Þetta eru til dæmis verkefni á borð við íslenskuörvun fyrir fjöltyngd börn, verkefni Árnastofnunar um íslensku handritin fyrir börn og skapandi skrif í grunnskólum landsins, svo fátt eitt sé nefnt. Rannis hefur umfátt með Barnamenningarsjóði fyrir hönd íslenskra stjórnvalda,“ segir hún og bætir við að sjóðirnir sem hafa verið nefndir hér á undan séu ekki tæmandi listi yfir stuðning við rannsóknir, nýsköpun, menntun og menningu þar sem íslensk tunga er viðfangsefnið. Ægir og Skúli taka undir það og að lokum taka þau fram að Rannis óski öllum innilega til hamingju með dag íslenskrar tungu. ■

Veforðabækur milli íslensku og tíu erlendra mála

Guðmundur Hilmarsson
gummih
@frettabladid.is

Undanfarin sextán ár hefur orðfræðisvið Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum þróað og gefið út gjaldfrjálsar veforðabækur sem tengja íslensku við önnur mál.

Fyrsta verkið, ISLEX-veforðabókin, var opnuð árið 2011 og lýsir íslensku nútímamáli með þýðingum á sex norrænum málum, dönsku, sænsku, nýnorsku, norsku bókamáli, færeysku og finnsku. Aðalritstjóri veforðabókanna er Þórdís Úlfarsdóttir.

„Við byrjuðum að vinna í ISLEX-veforðabókinni árið 2006. Þetta var samvinna allra norrænu þjóðanna og háskólastofnana í hverju landi, þar sem hver þjóð bar ábyrgð á sínu máli. Verkefnið er hluti af norrænu samstarfi og við nutum góðs af norrænu tungumálaáætluninni í formi styrkja. Orðabókarvinna er tímafrek og þegar við byrjuðum var talið að það tæki sex ár að fullbúa hverja orðabók fyrir einn mann. Þegar fleiri bættust við var hægt að stytta tímann aðeins því þá var búið að leysa ýmis álitamál,“ segir Halldóra Jónsdóttir, orðabókarritstjóri við orðfræðisvið Stofnunar Árna Magnússonar.

Orðabækur þessar hafa 54 þúsund uppflettiorð ásamt fjölda málnotkunardæma, myndir fylgja mörgum orðunum og framburður þeirra er í hljóðskrár.

„Styrkur bókanna er til dæmis þessi fjöldi af notkunardæmum og föstum orðasamböndum. Sem dæmi má nefna sagnir eins og segja sem getur þýtt margt, allt eftir því með hvaða orði hún stendur, til dæmis segja frá, segja til og segja upp. Orðabókin lýsir íslensku nútímamáli, málinu eins og það er talað og skrifað núna. Sami grunnurinn er notaður í allar þessar orðabækur,“ segir Halldóra.

Á grundvelli ISLEX varð til Lexia sem er bæði íslensk-frönsk og íslensk-þýsk veforðabók. Íslensk-franska orðabókin, sem unnin er í samvinnu við Stofnun Vigdísar Finnbogadóttur í erlendum tungumálum, var opnuð árið 2021 og er ritstjóri hennar Rósa Elín Davíðsdóttir. Íslensk-þýska orðabókin er enn í vinnslu.

„Við vitum ekki alveg hvenær íslenska-þýska veforðabókin verður tilbúin. Við erum í samvinnu við háskólann í Vínarborg og Eleonore Guðmundsson, sem kennir þar íslensku. Samverkamenn hennar eru Hartmut Mittelstädt sem kenndi lengi íslensku við háskólann í Greifswald, í gamla Austur-Þýskalandi, svo og Ágúst Lúðvíksson, sem hefur búið í Þýskalandi í áratugi. Það hafa fengist nokkrir styrkir en þau þrjú vinna meira og minna í sjálfboda-vinnu og eru hálfnuð með verkið. Við getum vonandi opnað orðabókina á næsta ári því okkur finnst það svolítið sniðugt að leyfa fólki að nota orðabækurnar og nýta sér það sem þegar er komið þótt verkið sé í vinnslu.“

Fimmtán milljón króna styrkur frá stjórnvöldum

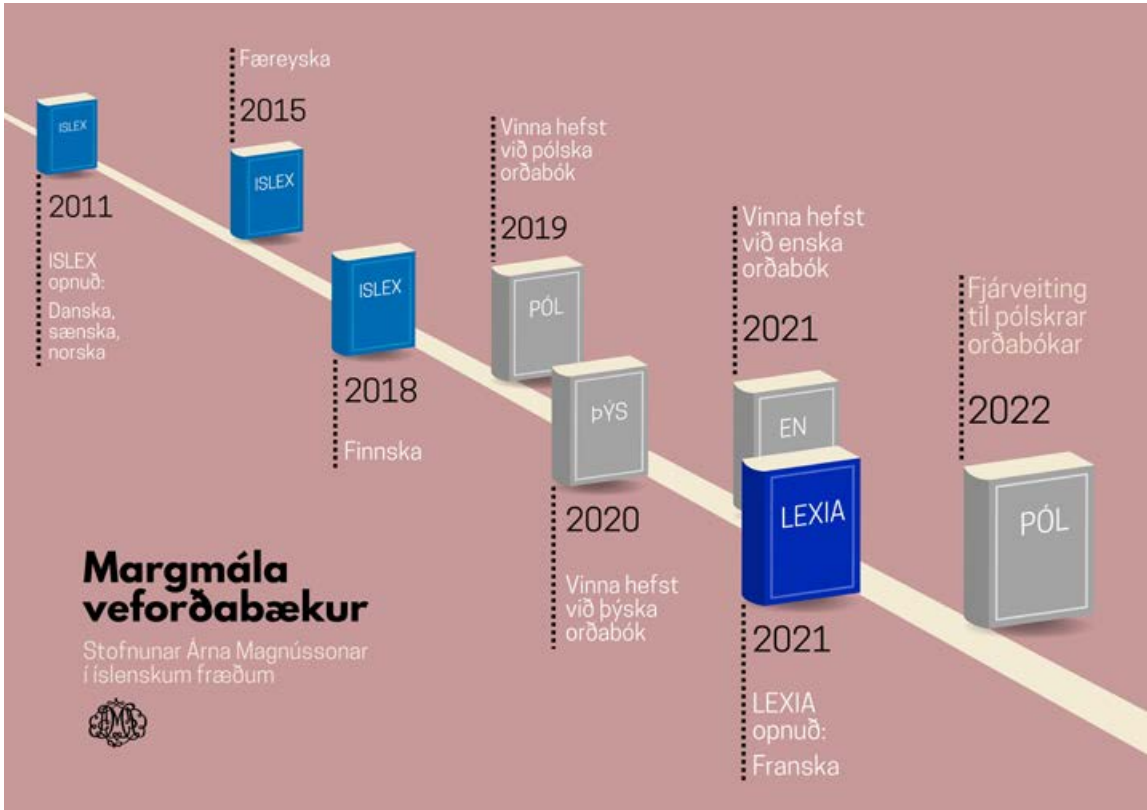
Halldóra segir að í undirbúningi sé íslensk-pólsk orðabók í samvinnu við Stanislaw Bartoszek þar sem pólskt orðabókarefni frá honum er notað. Fengist hefur styrkur frá stjórnvöldum upp á 15 milljónir króna til að halda þessari vinnu áfram og stefnt er að því að opna veforðabókina á degi íslenskrar tungu að ári sem verk í vinnslu.

„15 milljónir er mjög myndarlegur styrkur sem við fæum frá íslenskum stjórnvöldum. Við fengum styrk frá Styrktarsjóði Áslaugar Hafliðadóttur 2019 og

Halldóra Jónsdóttir, orðabókarritstjóri og verkefnastjóri veforðabóka, ásamt Þórdísi Úlfarsdóttur, aðalritstjóra veforðabókanna.

FRÉTTABLAÐIÐ ANTON BRINK

Margmála veforðabækurnar sem eru komnar í notkun og sem eru í vinnslu.

Orðabókarvinna er tímafrek og þegar við byrjuðum var talið að það tæki sex ár að fullbúa hverja orðabók fyrir einn mann. Þegar fleiri bættust við var hægt að stytta tímann aðeins því þá var búið að leysa ýmis álitamál.

Halldóra Jónsdóttir

gátum hafið undirbúning verkefnisins. Ritstjóri pólskunnar, Stanislaw Bartoszek, flutti til Íslands fyrir um 40 árum, hann er norrænufræðingur og samdi þær orðabækur á milli íslensku og pólsku sem út hafa komið undanfarna áratugi. Hann er nýkominn á eftirlaun og er mjög spenntur að taka aftur til við þetta og auk hans

ráðum við þýðendur. Við ætlum að opna veforðabókina eftir ár og þá verðum við kannski komin með efni sem samsvarar skólaorðabók og höldum svo áfram að bæta í hana,“ segir Halldóra.

Tiunda tvímála orðabókin sem unnin er að á stofnuninni er íslensk-ensk veforðabók sem byrjað var á í fyrra. Verkefnið byggir sem fyrr á ISLEX-veforðabókinni en er að stórum hluta unnið með málteknilegum aðferðum sem flýtir mjög fyrir allri vinnu að sögn Halldóru.

„Þetta er nýjasta verkefni okkar. Okkur finnst vanta þessa orðabók. Fjöldi útlandainga býr hér á landi og hefur lítinn aðgang að íslensku því það vantar skýringamálið en getur notað ensku sem brú inn í þjóðfélagið. Máltekniefnið er fengið frá samstarfsmanni okkar, Steinþóri Steingrímssyni, og enskan er unnin af Max Naylor, hvatamanni verksins, og Birni Halldórssyni.“

Nútímamálsorðabókin vinsæl

Halldóra segir að íslensk nútímamálsorðabók sé byggð á sama grunni og fyrrnefndar orða-

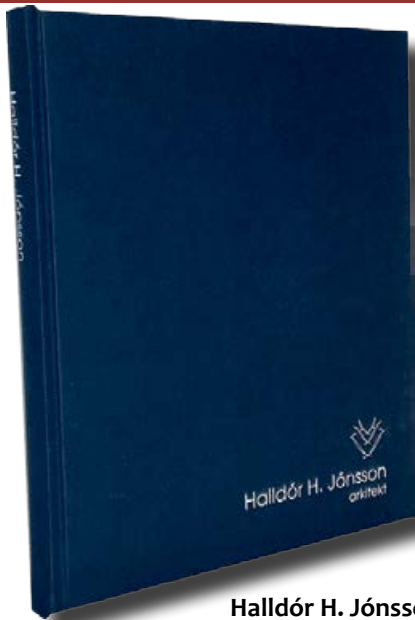
bækur en hún var opnuð sem verk í vinnslu fyrir sex árum

„Íslenska nútímamálsorðabókin er nú alveg fullbúin. Allar orðabækurnar voru með 49 þúsund uppflettiorðum en við stækkuðum þær um 5 þúsund orð fyrir nokkrum árum. Við fundum nýjan orðaforða í máltekninni, það er að segja í svokallaðri risamálheild sem finna má á vef Árnastofnunar. Þá getur þú séð texta, einkum frá því eftir 2000 til dagsins í dag, tíðni orðanna og í hvaða samhengi þau eru notuð. Með því að bera orðaforða orðabókanna saman við risamálheildina fæst listi með nýjum orðum sem við skoðuðum með tilliti til þeirra orða sem hafa öðlast sess í málinu undanfarin ár.

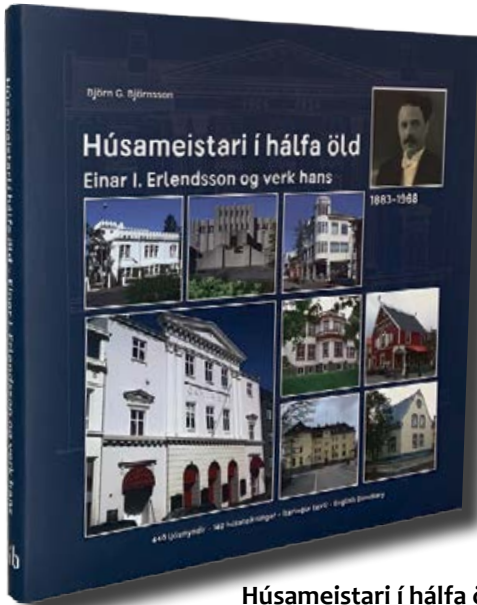
Allar þessar orðabækur eru uppfærðar reglulega og íslenska nútímamálsorðabókin er mjög mikið notuð. Það eru 65 þúsund manns að meðaltali sem nota hana á mánuði. Það er nokkuð mikil umferð verð ég að segja,“ segir Halldóra.

Veforðabækurnar eiga sér sínar heimasíður en er einnig að finna á vefgáttinni <https://malid.is/> ■

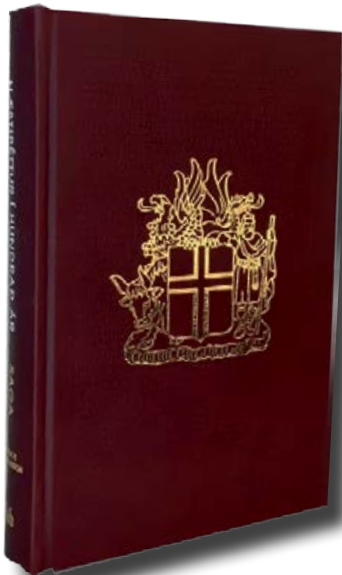
GÆÐABÆKUR GEFAST VEL

Halldór H. Jónsson arkitekt
Pétur H. Ármannsson
og Björn Jón Bragason

Húsameistari í hálfa öld
Einar I. Erlendsson og verk hans
Björn G. Björnsson

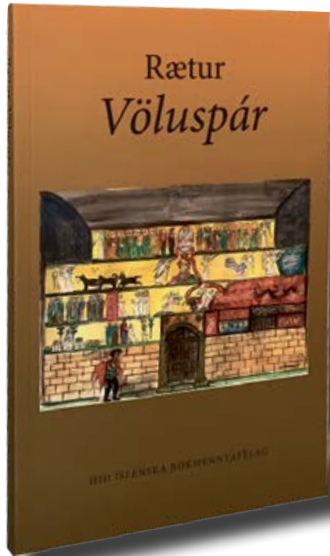
Hæstiréttur í hundrað ár
Saga
Arnpór Gunnarsson

Um skáldskaparmenntina
Ritgerðir um bókmenntir, táknfræði
og mælsku
Árni Sigurjónsson

Feiknstafir
Ráðgátan Grímur Thomsen
Ritstjórar: Sveinn Yngvi Egilsson
og Þórir Óskarsson

Rætur Völuspár
Ritstjórar: Pétur Pétursson
og Þórhallur Eypórsson

Íslenskar bókmenntir I-II Saga og Samhengi

Ármann Jakobsson, Aðalheiður Guðmundsdóttir, Margrét Eggertsdóttir,
Sveinn Yngvi Egilsson, Jón Yngvi Jóhannsson og Ásta K. Benediktsdóttir

ÞINGVELLIR Í ÍSLENSKRI MYNDLIST

Væntanleg í verslanir 1. desember

HÍÐ ÍSLENSKA BÓKMENNTAFÉLAG
Hagatorgi, 107 Reykjavík
S: 588 90 60 Vefsíða: hib.is

Íslenskur námsorðaforði í rafrænar orðabækur

Dagurinn í dag er helgaður íslenskri tungu og í skólum landsins er íslenskan hyllt á ýmsan máta.

„Íslenska tungumálið er í öndvegi í skólunum – ekki bara í dag heldur alla daga.“

Þetta segir Sigríður Ólafsdóttir, dósent á Menntavísindasviði Háskóla Íslands.

„Í íslensku skólastarfi fást nemendur við ýmsar námsgreinar, bókmenntir og stærðfræði, þau læra um náttúruna, íslenskt samfélag og lönd heimsins í nútíð og fortíð. Viðfangsefnin eru tekin fyrir í samtölum, glímt er við hliðstæður og andstæður og ný þekking vegin og metin í rituðu máli. Í skólastarfi er jafnframt hlúð að félags- og tilfinningaþroska ungmenna, gagnrýninni og skapandi hugsun. Á þann hátt er lagður grunnur að námsframvindu barna, að þau geti blómstrað í námi og starfi um alla framtíð. Í fjölbreytilegu skólastarfi er íslenska tungumálið alla daga í lykilhlutverki. Íslensk orð eru samofin öllu skólastarfi á öllum sviðum og öllum stigum menntunar.“

Fá orð sífellt endurtekin

Fjöldmörg íslensk orð eru hugtök tiltekinna námsgreina, eins og persónugerving, margföldunartafla, lofthjúpur og jarðskorpa, norðurhvel og gróðurbelti.

„Hvert hugtak er tekið fyrir í námi og kennslu þar sem það felur í sér afmarkað inntak viðkomandi faggreinar. Aukinni kunnáttu og hæfni nemenda, eftir því sem náminu vindur fram, fylgir sívaxandi þekking þeirra á íslenskum fagorðum sem tilheyra þeim fræðigreinum sem þau takast á við. Þótt orðin séu ótal mörg þá birtast þau í mismiklum mæli innan viðkomandi fræðasviðs og eru sjaldan eða aldrei notuð í almennu máli, hvorki rituðu né töluðu,“ greinir Sigríður frá.

Hún segir aðeins örlítinn hluta íslenskra orða vera notaðan í daglegu tali.

„Engu að síður fylla þau 90 til 100 prósent orða í töluðu máli og rituðu. Dæmi um orð af því tagi eru hafa, vera, dagur, góður og fólk. Það gildir því um íslenskuna, eins og um önnur tungumál, að fá orð eru sífellt endurtekin en ótal mörg orð koma sjaldan fyrir.“

Á meðal íslenskra orða, sem tilheyra ekki þeim algengustu, eru líka fjöldmörg orð sem leika mikilvægt hlutverk á öllum sviðum skólastarfs og þvert á námsgreinar.

Sigríður Ólafsdóttir er dósent á Menntavísindasviði Háskóla Íslands.

FRÉTTABLAÐIÐ/ANTON BRINK

”Komið hefur í ljós að námsorðaforðinn leikur lykilhlutverk á öllum sviðum náms.

Sigríður Ólafsdóttir

aðgengilegur, viðeigandi, lágmark, viðhorf, uppruni, tileinka, réttlæta, aðlaga, sértækur, sérhæfður, samfelldur, samræmdur, takmörkun og rökstuðningur,“ upplýsir Sigríður.

Námsorðaforði í lykilhlutverki

Síðustu þrjá áratugi hefur verið mikil gróska í rannsóknnum á sviði málþroska og læsis.

„Aðalhvati að slíkum rannsóknnum er að greina hvað öflugt námsfólk hefur umfram nemendur sem gengur ekki eins vel að fóta sig í náminu. Niðurstöður rannsókna gefa vísbendingar um hvernig best er að veita börnum og ungmennum stuðning svo þau nái að taka virkan þátt í skólastarfi sem leiðir til farsællar námsframvindu,“ útskýrir Sigríður.

Komið hefur í ljós að námsorðaforðinn leikur lykilhlutverk á öllum sviðum námsins og með því að gefa honum mikilvægan sess í skólastarfi, þannig að nemendur nái að tileinka sér orðin bæði til skilnings og tjáningar, verður námsframvindan árangursrikari.

„Verið er að vinna að nokkrum

verkefnum með íslenskan námsorðaforða í aðalhlutverki. Sett hefur verið saman ný íslensk málheild, sem samanstendur af fræðilegum samtímatextum og námsefni grunnskólanema. Orðum málheildarinnar er raðað eftir tíðni og orð sem notuð eru þvert á faggreinar skólans valin á lista yfir íslenskan námsorðaforða. Þá verður könnuð þekking grunnskólanema á íslenskum námsorðaforða og hvort þekkingin aukist með hækkandi aldri,“ segir Sigríður um verkefni sem eru styrkt af Rannsóknasjóði Háskóla Íslands og byggja á samstarfi Menntavísindasviðs Háskóla Íslands, Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum og Menntamálastofnunar.

Fyrir komandi kynslóðir

Listi yfir íslenskan námsorðaforða verður gefinn út í rafrænum orðabókum, með skilgreiningum og dæmum um notkun.

„Orðabækurnar verða þýddar á sex tungumál: ensku, filippseysku, pólsku, spænsku, tailensku og úkraínsku. Þá verða þróuð og birt

viðmið um það hvað einkennir einfalt íslenskt mál og íslenskt mál með stigvaxandi fjölbreytni, hvað varðar orðaval, málfræði og setningagerð. Textar verða samdir sem byggja á þeim viðmiðum og þeir munu innihalda orð af lista yfir íslenskan námsorðaforða og verða textarnir þýddir á sömu sex tungumál. Þessi verkefni eru styrkt af Markáætlun um tungu og tækni og eru unnin í samstarfi Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Menntavísindasviðs og Hugvísindasviðs Háskóla Íslands. Málheildin, listi yfir íslenskan námsorðaforða, orðabækurnar og textarnir verða birt í opnu aðgengi og gefin út með opnum leyfum svo þau nýtist sem víðast,“ segir Sigríður og bætir við:

„Með aukinni þekkingu á íslenskum námsorðaforða og fjölbreytilegum viðfangsefnum sem honum tengjast er leitast við að gefa öllum börnum tækifæri til að ná góðum námsárangri í íslensku skólastarfi, ein-, tví- og fjöltyngdum. Verkefnunum er einnig ætlað að halda lífi í íslenskum orðum með komandi kynslóðum.“ ■

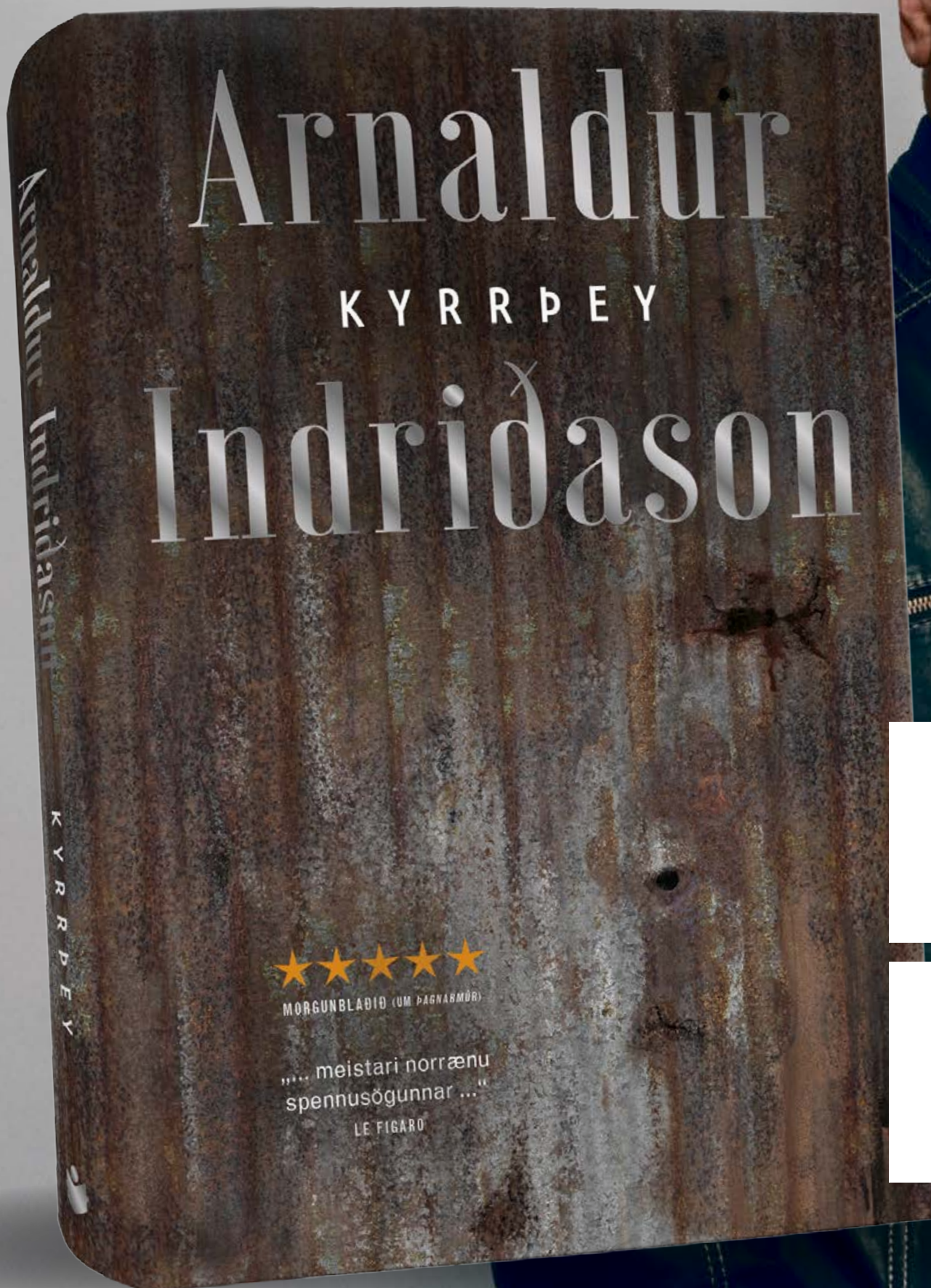
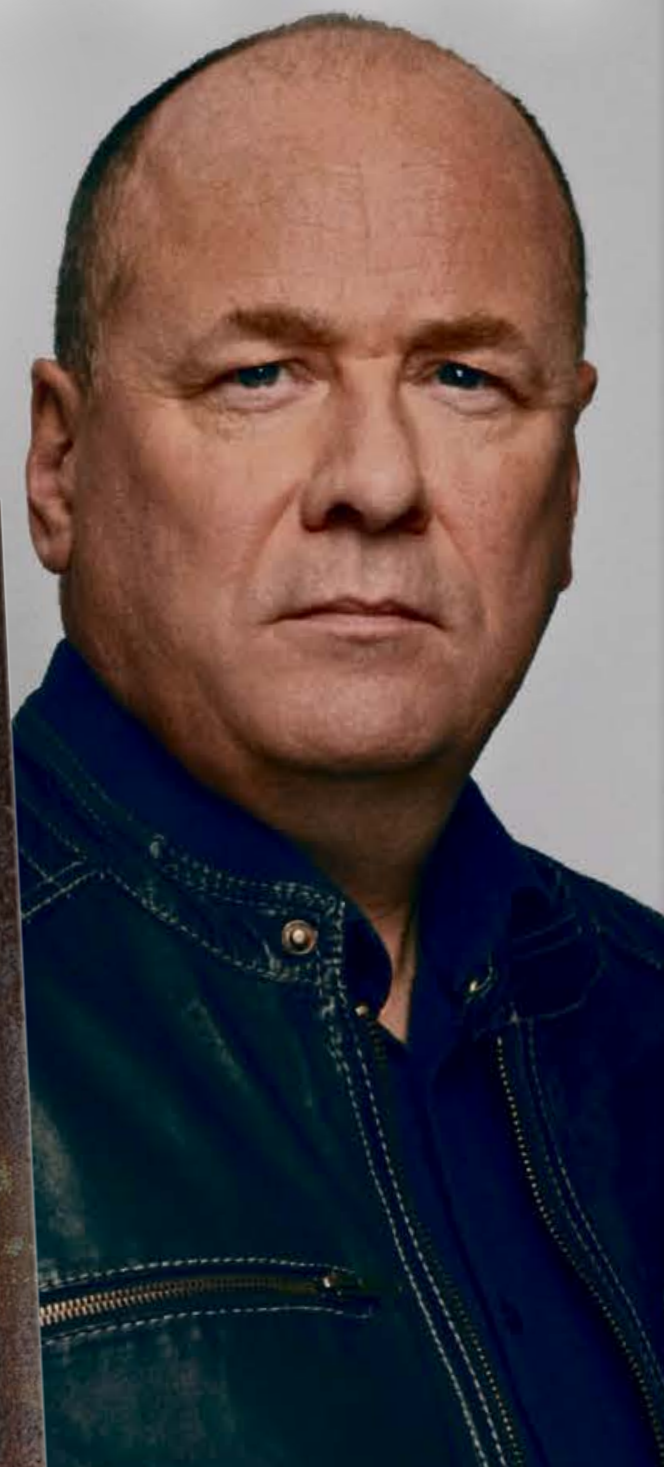

Óskum landsmönnum til hamingju með dag íslenskrar tungu

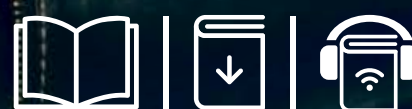
„... í einu orði sagt meistarastykki ... ber
höfuð og herðar yfir hérlanda höfunda
glæpasagna og þó víðar væri leitað.“

STEINÞÓR GUÐBJARTSSON / MORGUNBLAÐIÐ

Vægðarlaus glæpasaga
um óupplýst illvirki og
heitar tilfinningar.

Meistaralega fléttuð
bók frá langvinsælasta
höfundi þjóðarinnar.

 LANDSINS MESTA ÚRVAL BÓKA

Bókabúð Forlagsins | Fiskislóð 39 | Opið virka daga 10–18 | Laugardaga 11–17 | Sunnudaga 12–16 | www.forlagid.is

Sköpum gæðastundir og lesum saman

Dagur íslenskrar tungu er í dag og leitar hugurinn til yngri kynslóðarinnar og hvernig við getum varðveitt íslenska tungu. Að hafa færni í ræðu og riti er eitt mikilvægasta verkfærið sem við getum fært komandi kynslóðum og þar skiptir lesturinn sköpum.

sjofn@frettabladid.is

Það eru margar leiðir til þess að vekja áhuga barna á lestri og ávallt gott að fá góð ráð hjá fagfólkinu okkar.

Um helgar er um að gera að hlúa að börnunum og eiga með þeim gæðastundir. Ein leið til þess að eiga saman gæðastundir er að lesa saman og láta sig dreyma. Við spjölluðum við Svövu Þórhildi Hjaltalín, grunnskólakennara og læsisráðgjafa sem einnig er verkefnastjóri í Rannsóknarsetri um menntun og hugarfar við Háskóla Íslands, í samvinnu við SA, um hvernig megi gera lestur að gæðastundum foreldra og barna.

„Að kúra saman uppi í sófa með ávexti eða grænmeti í skál og lesa

skemmtilega bók skapar mikla nánd og góð tengsl. Að tala saman um söguna, ímynda sér hvað gerist næst og læra ný orð er gaman. Að setja sig í spor annarra og jafnvel læra meira um það sem þú hefur áhuga á er svo dýrmætt. Allt getur gerst í ævintýrum, dýr geta talað og ljósastaurar dansað og það er svo skemmtilegt og leikur við og eykur ímyndunaraflíð,“ segir Svava og bætir við að bækur geti verið miklir gleðigjafir og opnað nýja heima.

Eru helgarnar ekki vel til þess fallnar að foreldrar finni skemmtilega bók/bækur og lesi með börnunum sínum og tengi jafnvel efnisvalið við eitthvað sem þau þekkja eða eru að fást við?

„Það er gaman að fjölskyldan skapi þá hefð að heimsækja bókasafnið í nágrenninu á laugar-dögum, velji sér bók/bækur til að skoða og lesa og komi svo kannski við í bakarií eða á kaffihúsi á heimleiðinni. Það er svo mikilvægt að finna bækur sem vekja áhuga barnsins eða tengjast áhugamáli þess. Að leyfa barninu að velja bók eða sögu til að lesa eða hlusta á skiptir miklu máli og ef þú

Svava Þórhildur Hjaltalín segir mikilvægt að lesa fyrir börn og með þeim. **FRÉTTABLAÐIÐ/AUÐUNN**

finnur bók sem tengist áhugasviði barnsins þá er það mjög gott.“

Áttu til góðs ráðs til foreldra sem gera þeim kleift að gera lesturinn spennandi með börnunum, jafnvel verða kveikjan að því að vekja meiri áhuga barna á því að lesa?

„Það er svo lestrarhvetjandi fyrir börn að sjá foreldra sína lesa og njóta bóka. Að lesa framhaldssögu getur svo sannarlega verið mjög spennandi og leitt til þess að barn bíði næstu stundar. Það má lesa undir sæng með vasaljós eða undir

Að leyfa barninu að velja bók eða sögu til að lesa eða hlusta á skiptir miklu máli og ef þú finnur bók sem tengist áhugasviði barnsins þá er það mjög gott.

borði með snakk í skál. Útbúa lestrarbingó eða spurningaspil. Sú bók sem barnið les þarf alltaf að miðast við færni, hún má hvorki vera of þung né of létt. Að teikna mynd sem tengist sögunni getur verið mjög gaman. Að semja nýjan endi eða nýjan kafla við söguna getur líka verið mjög gaman.“

Njótum þess að skapa gæðastundir með börnunum okkar, þau eru það dýrmætasta sem við eigum. Lesum fyrir þau, tölum við þau og kennum þeim ný orð! Leggjum grunninn að góðri lestrarfærni og öflugum lesskilningi. ■

Risastór risamálheild fyrir íslenska texta

Starkaður Barkarson hefur síðustu ár starfað innan málvísindageirans og tölvunarfræði. Hann segir Risamálheildina hafa opnað spennandi möguleika innan ólíkra sviða og gagnast jafnt við gerð þýðingarvéla sem greiningu á ræðum þingfólks.

johanna@frettabladid.is

Fyrsta útgáfa Risamálheildarinnar (RMH) kom út árið 2018 eftir að hafa verið í vinnslu í nær þrjú ár. Síðan þá hefur RMH verið gefin út árlega. „Risamálheildin er eins og nafnið gefur til kynna, risastór, og inniheldur nýjasta útgáfa hennar rúmlega 2,4 milljarða orða. Það jafngildir um 35.000 meðal-löngum skáldsögum. Textarnir eru flestir frá því eftir aldamótin seinustu. Langstærsti hlutinn eru fréttatextar, textar af samfélagsmiðlum og opinberir textar. Einnig eru textar úr fræðilegum tímaritum, bókum og af íslensku Wikipediu,“ segir Starkaður Barkarson.

Nýir möguleikar
Þegar Starkaður kom að verkinu höfðu Eiríkur Rögnvaldsson, Sigrún Helgadóttir og Steinþór Steingrímsson lagt mikla vinnu í að útvega leyfi fyrir textum og hafið söfnun þeirra.

„Í malheildir.arnastofnun.is má leita að dæmum í Risamálheildinni um málnotkun. Þetta nýttist meðal annars við orðabókagerð og tungumálarannsóknir. Einnig má rýna í ræður þingmanna eftir flokki, kyni, aldri og öðrum þáttum sem haldið er utan um í RMH. Málheildin opnar svo nýja möguleika á sviði málækni og greiðir leið islenskunnar inn í heim tölva og tækni. Þetta kemur til að mynda að notum við gerð þýðingarvéla, talgreina og hugbúnaðar fyrir stafsetningar- og málfarsleiðréttingar,“ segir Starkaður.

Málvísindi og tölvur
Starkaður útskrifaðist með BA í íslensku 1998. Eftir stutta viðkomu í kennslu í framhaldsskólum hannaði hann og forritaði Stoðkennarann, gagnvirknan námsvef. Eftir að hafa búið erlendis um

Þetta nýttist meðal annars við orðabókagerð og tungumálarannsóknir.

árabíl hóf hann meistaranám í málækni, sem er sambland málvísinda og tölvunarfræði, við HÍ og HR. Haustið 2016 hóf hann svo störf við Árnastofnun, einkum við gerð málheilda.

Fyrsta eiginlega risamálheildin var gerð fyrir ensku 2003 og innihélt um milljarð orða. Síðan þá hafa verið gefnar út sambærilegar málheildir fyrir stóru tungumálin eins og frönsku, kínversku og arabísku. „Danir gáfu nýlega út danska risamálheild með rúman milljarð orða. Það er um 40% af stærð RMH, og megum við því vel við una,“ segir Starkaður. ■

Nánari upplýsingar um RMH má finna á igc.arnastofnun.is.

Starkaður hefur fengist við málvísindi og tölvunarfræði um árabíl og er spenntur fyrir nýjum möguleikum sem Risamálheildin og leitarvél Árnastofnunar bjóða upp á. **FRÉTTABLAÐIÐ/EYÞÓR**

★★★★

„*Urta* er frumlegt verk sem hrífur lesandann ... verk sem á skilið mikið lof.“

INGIBJÖRG ÍÐA AUÐUNARDÓTTIR / MORGUNBLAÐIÐ

Áhrifamikill ljóðabálkur eftir stórskáldið **Gerði Kristnýju** um harða lífsbaráttu á hjara veraldar

LANDSINS MESTA ÚRVAL BÓKA

Bókabúð Forlagsins | Fiskislóð 39 | Virka daga 10–18 | Lau 11–17 | Sun 12–16 | www.forlagid.is